

STEFAN ELBE, PANDEMI, HAPLAR VE POLİTİKA: KÜRESEL SAĞLIK GÜVENLİĞİNİ YÖNETMEK

(Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2018)

OGÜN BURHAN AYDIN

Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi,
Çekerek Fuat OKTAY SHMYO
ogun.aydin@bozok.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8064-1136

Makale Türü/Article Types

Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received

1 Temmuz 2021 / 1 July 2021

Kabul Tarihi/Accepted

7 Eylül 2021 / 7 September 2021

Yayın Tarihi/Published

30 Aralık 2021 / 30 December 2021

Stefan ELBE tarafından kaleme alınmış olan; “Pandemics, Pills, and Politics: Governing Global Health Security” yani Pandemi, Haplar ve Politika: Küresel Sağlık Güvenliğini Yönetmek adlı eser uluslararası sistemde devletlerin yaşanmış pandemi karşısında ilaç sanayisi ve özel ilaç şirketleri ile arasında geçen zorlu ve aşamalı süreçlerinden bahsetmektedir. Devletlerin pandemiye karşı hazırlıksız yakalanmalarının ardından; özel ilaç şirketlerinin, ulus-devletler ile olan münasebetini, üretilmiş olan ilaçların bürokratik anlamda onay süreçlerini ve dahası güvenilirliğini sorgulama süreçleri ile beraber bir dizi uluslararası sistem karşısında ülkelerin ve özellikle AB gibi siyasi örgütlerin tüm dünya çapında ortaya çıkan meşakkatli süreçlerini kaleme almıştır. Eser Johns Hopkins Üniversitesi yayınları tarafından Baltimore’da yayınlanmıştır. Uluslararası İlişkiler Profesörü olan Stefan ELBE, Sussex Üniversitesi Küresel Sağlık Politikası Merkezi Direktörü olarak görev yapmaktadır.

Birinci bölümde; küreselleşmeden, dünya üzerinde hızla yayınlan yeni bulaşıcı hastalıklardan ve salgın korkularından bahsederek hükümetlerin güvenlik gündemlerinde ön plana çıktığından bahsetmiştir. Artık hükümetlerin beklenmedik olanları beklemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Daha önce yaşanmış HIV/AIDS, SARS, H5N1, MERS, Ebola ve Zika gibi virüslerin ölümcül bulaşıcı hastalık salgınlarına karşı devletlerin nüfuslarını nasıl daha iyi korunabileceği sorusunu siyasi olarak acil hale getirdiğinden bahsetmiştir. Bu gelişmelere istinaden El Kaide, DAESH gibi Batı’ya hedef alan terör örgütlerinin bu tarz hastalıklarla beraber biyoterör eylemleri yapabileceğinin de altını çizerek, devletlerin biyolojik tehlike eksenini dikkate almaları gerektiğinden bahsetmiştir. Koruyucu Tıbbi Önlemler teriminin halen tam olarak tanımının yapılamamış olması ve ilaçların yirmi birinci yüzyılın başlarında güvenlik politikalarında siyasi olarak daha merkezi hale geldiğine işaret etmiştir. Son olarak bu virüslerin salgınlara dönüştürülebileceğinin altını çizerek laboratuvar ortamlarında bilerek ya da bilmeyerek çoğaltılabileceğinden bahsetmiş ve Tamiflu adlı ilacın yakından inceleneceğini dile getirmiştir.

İkinci bölümde; Tamiflu ilacının doğuşu ve moleküler biyolojideki bilimsel ilerlemelerin, ilaç şirketleri için ticari sömürsünün yolunu açtığından, aslında yakından bakıldığında ilaç içeriğinin koruyucu tıbbi önlem olarak doğduğundan bahsetmektedir. Ancak ilacın mevsimsel grip sorunu için üretilmek istenirken bu aşamayı geldiğini de belirtmektedir. Ortaya çıkan yeni griplerin türlerinin yeni pandemilere yol açacağını söylemiş ve geçmişten günümüze yaşanmış olan İspanyol gribi ile birlikte diğer griplerin mortalitelerinden bahsetmiştir. Bunların yanı sıra biyolojik tehditlere karşı hükümetlerin popülasyonlarını ve ekonomilerini korumak için yeni koruyucu tıbbi önlemler almak istemelerinden bahsetmiştir.

Üçüncü bölümde; Antiviral geliştirilmesi ve Gilead Sciences ilaç şirketinin kurulması, bu şirketin ABD tarihinde önemli yerlere sahip olan insanlarına iş tekliflerinin yapılmasından bahsetmiştir. Bunlardan bir tanesi Donald Rumsfeld'tir. Tamiflu adlı ilacın aslında mevsimsel grip için karlı bir ticari ürün olarak geliştirildiğini, ancak ilaç daha sonra H1N1 pandemisinde kullanılmasından dolayı devletlerin ürün tedarik süreçlerindeki zorluklardan bahsetmiş ve bilimsel, ekonomik, geç dönem kalkınması gibi zorluklarını dile getirmiştir.

Dördüncü bölümde; yeni bir ilaç geliştirilmesinden sonra, reçete edilmeden ve insanlara satılmadan önce düzenleme kurumlarından pazarlama onayı alması gerektiğini belirtmiştir. Tabi burada ürünün güvenli olması ön plana çıkmaktadır. Roche ve Gilead ortaklığının gerçekleşmesinin ardından influenza tedavisinde kullanılmak üzere Tamiflu'yu birlikte düzenledikleri toplantıda tanıttıklarını anlatmıştır. Daha sonra FDA'nın (Amerika Gıda ve İlaç İdaresi) onayı ve FDA onayının sadece ABD pazarı için değil, diğer uluslararası pazara erişim için de öneminden bahsetmiştir.

Beşinci bölümde; Roche'un ülkelere Tamiflu stoğu yapmaya ikna etmeye çalışmasını ve DSÖ'nün (Dünya Sağlık Örgütü) pandemi hazırlıkları için hükümetlere tavsiyelerinden bahsetmiştir. 2003'te H5N1 virüsünün yeniden ortaya çıkması, siyasi olarak Tamiflu'nun mevsimsel gripten ziyade ikinci hayatına pandemik gribe karşı önlem olarak başlamasını dile getirmiştir. Özellikle bir pandemi meydana geldiğinde hükümetlerin refleksi olarak küresel kıt tedarikleri kovalayacağından bahsetmektedir. Ancak daha önemli bir noktanın altını çizmiştir; rekabetçi ilaç stoğu yarışında çoğu Avrupa ülkesinin birlikte katılmaktan çok yalnız başlarına gittiklerinden bahsetmiştir.

Altıncı bölümde; küresel boyutta pandeminin ortaya çıkması durumunda üretilen ya da üretilmiş ilaçların patent sorunlarının ciddi süreçler gerektirdiğini söylemiştir. Acil durumlarla başa çıkmada küresel erişimin, fikri mülkiyet sorunlarından bahsetmiştir. Zira ABD'de ilacın yeterince arzının sağlanamaması bazı siyasi sorunlar ortaya çıkarmış ve siyasi çıkarları göz önüne alarak Roche'un yetersiz kalacağını öne sürerek ilaç formülünü gönüllü olarak başka şirketlere vermesini yasal olarak sağlamaya çalışmalarından bahsetmiştir. Daha sonrasında DSÖ müdahalesi ile Roche ile anlaşılmıştır.

Yedinci bölümde; tamiflu ilacının yan etkilerinden ve klinik araştırmalarından bahsedilmiştir. Ülkelere göre kullanım bilgileri anlatılmıştır. Koruyucu tıbbi önlemleri çerçeveyen zorlukları, ilk gelişimleri ve hatta hükümetler tarafından daha sonraki edimlerinin bitmeyeceğini ve acil bir durumda nüfusa uygulandıktan sonra daha zararlı yan etkilere neden olma potansiyelinin etrafındaki sorunlardan ve ek dağıtım zorluklarından bahsetmiştir.

Sekizinci bölümde; Roche ile Cochrane* arasındaki anlaşma ve kamuoyuna karşı bilgilendirme süreçlerinden bahsetmiştir. Tamiflu'nun komplikasyonlar üzerindeki etkisi konusunu ele almışlardır. Tabi bu süreçte Roche ve Cochrane arasında klinik araştırma verilerine erişim üzerindeki savaştan bahsetmiştir. İlacın işe yarayıp yaramadığı, güvenilir olup olmadığı tartışmaları aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Dokuzuncu bölümde; Tamiflu'yu stoklayıp stoklamama konusundaki soruların, hükümet yetkilileri için derin bir siyasi ikilem oluşturduğu söylemiştir. Salgın olmadığı zaman kıt kaynakların boşa harcanması gibi bir durumun ortaya çıkacağı ve bunun için yetkililerin suçlanabileceğinden bahsetmiştir. Koruyucu tıbbi önlemleri inşa etmek gerektiğinden bahsetmiş ve hükümetlerin ölümcül salgınlara tepki olarak hayat kurtarıcı yeni koruyucu tıbbi önlemleri hızla nüfuslarına ulaştırabilecekleri bir noktaya gelip gelemeyeceklerini sormuştur.

Pandemi, haplar ve politika adlı eserin; küresel sağlık güvenliğini yönetmek üzerine, anlatımı sade ve okuyucu sıkılmayan bir dille yazılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle, günümüzde yaşadığımız Covid-19 süreci dikkate alındığında, grip pandemisi üzerine yazılmış olsa da salgınların; hem devletlerin hem de popülasyonların üzerindeki etkisi, ciddiye alınması gereken bir olgudur. Ancak; eserde uluslararası ilişkiler üzerine odaklanmamız gerekirse, soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan güvenlik çalışmalarında yeni açılımlar; adına "yeni güvenlik" denilen yaklaşım, doksanlı yıllarda güvenlik gündeminin salt askerî konuların ötesinde, insan, devlet hatta üzerinde yaşadığımız gezegenin güvenliğini ilgilendiren başka hususları da içerecek şekilde geliştirilmesinden bahsedilmemiştir. (Bilgin, 2010:33) Bu yeni güvenlik anlayışı güvenliğin genişlemesi

* Cochrane; sağlık uzmanlarını, hastaları ve politika yapımcıları içeren sağlık müdahaleleri hakkında kanıta dayalı seçimleri kolaylaştırmak için tıbbi araştırma bulguları düzenlemek üzere kurulmuş bir İngiliz uluslararası yardım kuruluşudur. Dünya çapında araştırma kurumlarına dayanan 53 inceleme grubunu içermektedir.

kavramına tam anlamıyla eserde değinilmediğini göstermektedir. Ayrıca güvenliğin genişlemesi kavramının yanı sıra güvenliğin derinleşmesi yani devlet merkezli olmaktan çıkıp güvenliğin birey, toplum, bölge ve küresel düzeyde tasarlanıp uygulanmasından da bahsedilmemiştir. (Soner B.A ve Diğerleri, 2020:17) Yazarın bu kavramlardan bahsetmemiş olması aslına bakılırsa, grip denilen viral bir hastalığın ilaç endüstrisindeki yaratmış olduğu politik ve siyasi olaylar merkezinde ilaç sektöründeki şirketler özelinde devletlerin bir bakıma çaresizliklerini dile getirmekten pek de öteye gitmemiş gibi görünmesine sebep olmaktadır.

Yazar, 11 Eylül saldırısı öncesinde Asya'da ortaya çıkan grip salgınlarının kendini göstermesi, tatmin edici popülasyon kayıplarına yol açmadığından, gevşek politikaların sürdürülmesine neden olduğunu düşünmektedir. Özellikle ABD merkezli ilaç şirketlerinin rekabetinin hükümet merkezli yansımalarını göstermek istemiştir. Elbette bu yansımaların AB ve Asya ülkelerine sıçramaması, DSÖ gibi sağlık merkezli uluslararası örgütleri dahil etmemesi düşünülemezdi. Ancak; güvenliğin genişlemesi kavramından yeterince bahsedilmemesi ciddi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

“... Tek bir evrensel güvenlik tanımı yapmak olanaklı olmasa da uygulamalarımızı biçimlendirecek genel tanımlara ihtiyaç vardır.” (Bilgin, 2010:36) Kitapta bahsedildiği gibi bazı ülkelerin karşı çıkmış oldukları Tamiflu ilacına örneğin Japonya'nın en çok kullanan ve stoklayan ülkesi olması gerçeğini gösterebiliriz. Bu durum bize güvenliğin genişlemesinin ve derinleşmesinin önemini bir kere daha göstermektedir. Yazarın da bahsettiği gibi, ilaç şirketlerinin FDA'nın onayını almasının kendilerini daha güçlü yaptığı düşüncesi ve bu onay alındıktan sonra Avrupa ve diğer Kıta Ülkeleri'nde daha rahat bir Pazar imkanı bulabileceklerini düşünmesi aslında bir güvenlik inşası değil midir? Bu soruyu sormamın amacı aslına bakılırsa anarşinin var olması küresel bir sağlık tehdidine karşı bile devletlerin işbirliğinde yetersiz kalabilmeleridir.

Anarşi ortamı yalnızca bilinen askeri durumlarda var olan bir olgu olmaktan öteye geçmiştir. Hatta uluslararası sistemin bir sosyal inşa olduğunu düşünürsek eğer, koruyucu tıbbi önlemler alma konusunda, devletlerin kar zarar hesapları yapacaklarını da düşünebiliriz. Çünkü devletler, neo-realist bakış açısıyla bakarsak eğer böyle bir ortamda pozisyonel duracakları, böyle bir saldırı gerçekleşirse eğer ve bu savaş devletler arasında olursa bunun misillemesinin olacağına da belirtilmesi gerekirdi. Bu durumlar bize, “self-help” olgusu ile çözüm arayacakları gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Kitapta yazarın bahsettiği gibi, ortaya küresel bir salgın çıkması durumu kadar çıkmaması durumu da söz konusudur. İlacın yani Tamiflu'nun her ne kadar DSÖ ile bütün dünyaya ulaştırılabilecek bölgeler üzerinde anlaşarak Roche'dan stoku sağlamaları istense de, güçlü hükümetlerin her ne kadar maddi güçleri olsa da stok maliyetini düşünerek harcama yapmaları beklenmektedir. Bu beklentinin bir güvenlik ikilemi meydana getirdiğini de söylememiz yanlış olmayacaktır. Çünkü bu aynı zamanda kaynakların harcanma şeklinin de sorgulanacağı anlamına gelmektedir. Dünyadaki çoğu ülke kendi yerel aşı üretimine sahip değildir. Bir salgın ortaya çıktığında küresel talebi karşılamak önemlidir. Diğer ülkeleri kendi haline bırakmaktansa devletlerin güç olgusu ile diğer ülkelere aşının sağlanması konusunda yaptırımları söz konusu olabilir. O halde kitapta bahsedilmeyen güç olgusunu, realistlerin de kavramsallaştırdıkları potansiyel güç olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, Stefan Elbe'nin uluslararası ilişkiler bağlamında okurlarına daha fazla uluslararası kuramları kullanarak bilgiler vermesi okurlarına daha faydalı olabilir. Kitap gayet yalın bir anlatıma sahip olduğu için sağlık güvenliği kapsamında grip pandemisi ile ortaya çıkan devlet – ilaç şirket(ler)i arasında meydana gelen krizlerin küresel boyuta dönüşmesini gayet açıkça anlatmıştır. Bahsedilen eksikliklerin giderilmesi durumunda, kitabın yeni baskısının lisans ve lisansüstü düzeyde uluslararası ilişkiler ve buna bağlı bölüm öğrencilerine faydalı bir ders kitabı niteliği taşıması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Bilgin, P., *Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları*, Stratejik Araştırmalar, 8(14). Ocak 2010.

Soner B.A. ve Diğerleri, *Kovid-19 Salgını ve Sonrası Uluslararası Siyasette Süreklilik ve Değişimler*. Polis Akademisi Yayınları:92, Ankara 2020.